

LES CALDERES DE SANT ANTONI A MASSALFASSAR

Josep Vicent Frechina

Publicat a Caramella V. Juliol-desembre 2001

«A les 14 hores, repartiment de calderes, condimentades en productes de molt bona qualitat, que en un poc de conyac i aigua de Barraix es couràn molt be. L'arròs enguany està criat en maceta. I si les coses no ixen mal ixiràn unes calderes per a chuplarse els colzes. També es donarà vi per a acompanyar la caldera.

A les 17 hores, se tirarà una gran quantitat de coets, coetons, botelletes, sense parar i no hi haurà interval de temps en que no se senta per lo manco un tro, i si s'acaben els coets ja tenim avisat a Caballer que nos en porte un camió ple. Després de tot açò quedarà el poble negre de fum i ralles, i ple de coets i tios per terra, de manera que donarà llàstima de vore'l.»¹.

Més o menys d'aquesta manera burlesca i desafiant es convoca cada any a la població de Massalfassar (l'Horta) perquè concórrega a l'àpat comunal al voltant del qual s'estructura el tercer dia de la festa de Sant Antoni, una festa estrictament popular, protagonitzada pel foc, la disbauxa i la participació gairebé absoluta de tot el poble. No disposem d'espai per aprofundir-ne en la complexa trama organitzativa i ideològica sobre la qual es desenvolupa el programa d'actes de la festa, però atés el grau de d'intricació de tots els seus elements, ens hi detindrem ni que siga mínimament per exposar el context en què té lloc l'elaboració i degustació de les saboroses calderes massalfassines.

La festa de Sant Antoni a Massalfassar

Sant Antoni és la gran cita festiva de l'hivern al País Valencià i pocs són els pobles que, d'una manera o altra, no dediquen alguna celebració al sant. A la festa de Massalfassar, però, conflueixen un seguit de qualitats que li atorguen unes dimensions singulars:

1. És una festa d'organització complexa on es barregen ingredients habituals del costumari popular antonià –falla, benedicció d'animals, esperit carnestoltenc, caràcter iniciàtic–, amb d'altres no menys habituals del protocol festiu valencià –cordà, en el seu sentit original², cita gastronòmica col·lectiva– i amb algun gairebé ja exclusiu a hores d'ara –*sortija*³, *barracot*⁴.
2. És una festa integradora, compartida com hem dit per una part molt substancial de la població. És molt significativa, en aquest sentit, la incorporació de la dona a la festa, realitzada amb una espontaneïtat i naturalitat sorprenents.
3. És una festa que no ha estat sotsmesa, encara, a allò que podríem anomenar «la mirada de l'altre». És una festa sense espectadors, sense turistes.
4. És una festa viva –una «tradició en progrés»– que no hagut de passar per cap tamís recuperador.

El ritual festiu que s'hi compleix és més o menys el següent:

a) Preparació:

- Tot l'any: diverses activitats per aconseguir finançament.
- Setmana abans: *tallà* de l'arbre per a la falla i replega de llenya i trastos vells.

b) Dia de la falla (16 de gener; actualment, el divendres més proper):

- Sopars de colles
- Falla
- *Cordà*
- Bouet
- Ressonó

c) Dia de la festa (17 de gener o el dissabte més proper):

- Despertà
- Replega de clavaris i missa
- Benedicció d'animals
- *Mascletà*
- Plega i repartiment d'estampetes
- Replega de clavaris i processó
- Castell
- Ball

d) Dia de les calderes (18 de gener o el diumenge més proper):

- *Sortija*
- Repartiment de les calderes
- *Cuetà* i ronda per les cases dels clavaris
- Sopar amb els quintos entrants

e) Barracot.

Des dels anys 50 organitzen la festa –i, per tant, hi exerceixen de clavaris– els *quintos*, anomenats també *festeros*, és a dir, els joves que durant l'any haurien de realitzar el servei militar. Aquest fet ha comportat que els tres dies que dura la festa, bona part del poble estiga estructurat en quintes, que poden ser masculines, femenines o mixtes. Les quintes es reuneixen, fonamentalment, per sopar el dia de la falla i per dinar el dia de les calderes.

Les calderes: olla dels pobres

El guisat i repartiment de calderes en festes sembla tindre el seu origen en una pràctica caritativa àmpliament difosa des del segle xvii, si més no: l'anomenada olla dels pobres que congregava el dia de festa major tots els indigents, captaires, invàlids i rodamons de la contornada i que en alguns indrets assolía la condició de veritable institució benèfica⁵. Hom recorda, fins i tot, l'edició d'una mena d'almanac on constava el lloc i la data de celebració de calderes de tot el País Valencià.

A l'Horta de València i a algunes comarques properes (la Ribera, el Camp de Morvedre) aquestes calderes han estat majoritàriament vinculades, fins ben entrat el segle xx, a la celebració de la festa de Sant Antoni –Massalfassar, Massamagrell, Rafelbunyol, Foios, Alfara, Albuixec, Gilet, Benifaió, Oliva...– per bé que amb excepcions importants⁶, com ara les calderes de Sant Honorat de Vinalesa, el sant que protegeix el poble de les escomeses del barranc de Carraixet, o les de Sant Pere Nolasc del Puig on la tradició assegura que es guisaren per primera vegada el 14 de setembre del 1654, quan hi desembarcaren un centenar de captius redimits pels mercedaris i procedents de l'Alger, l'aspecte desvalgut dels quals va commoure la població⁷.

A mitjan segle xx les calderes benèfiques desapareixen o esdevenen l'apat central del ritual festiu, guisades ara ja per a tot el poble que hi acudeix amb tota mena d'atífells per «parar caldera» i menjar-se-la després amb la família o els amics en dinars molt sovint multitudinaris.

Les calderes de Massalfassar

A Massalfassar les calderes es guisen l'endemà del dia del sant: històricament el 18 de gener i, des dels anys 80, amb la festa traslladada al cap de setmana més proper, el diumenge corresponent.

La setmana anterior, els quintos recorren el poble per demanar la col·laboració del veïnat. Abans en rebien tota mena d'ingredients –paquets d'arròs, llegums, embotit–, però en els darrers anys la col·laboració ha passat a ser merament econòmica.

Arribat el dia assenyalat, de bon matí i en algun solar de la perifèria del poble, els familiars dels *festers* comencen a netejar les calderes i a preparar-ne els ingredients. Les calderes eren fins fa una vintena d'anys de coure i calia netejar-les a consciència. En l'actualitat han estat substituïdes per altres d'acer inoxidable i són, en la seua major part, de propietat municipal –cada any els quintos en regalen una de nova al poble.

A poc a poc van arribant els cuiners: són tots homes que gaudeixen d'un tracte greu i reverent –i els seus noms ressonen en la memòria dels veïns: el tio Pallús, el tio Ventero Pasqualo, el coixo el Canano, el tio Salvador de Masià, el tio Rata i, més recentment, el tio Xato⁸.

A Massalfassar, com a la de la resta de pobles de l'Horta, les calderes són una variant corregida i augmentada de l'arròs amb fesols i naps: arròs caldós –o, més aviat, melós–, amb els fesols i naps a què al·ludeix la denominació acompanyats d'embotit, garreta de vedella, cansalada de porc, penca, cardet i creïlla. Les proporcions de tot això són un secret ben guardat pels iniciats. Es posen al foc, de llenya de taronger, cap a les nou del matí i hi romanen entre cinc i sis hores.

Mentrestant, les colles ja s'han ajuntat per esmorzar al bar i escalfar el cos tot pensant en la imminent *sortija*. La indumentària de tots, participants o no de la sortija, és bàsicament roba militar o, en el seu defecte, roba vella i resistent. La sortija té lloc a la una del migdia, hora a la qual la cua de gent que espera per a «parar caldera» comença a tenir una longitud considerable. Acabada la sortija, i mentre els veïns del carrer on s'ha realitzat s'afanyen a netejar les fronteres de les cases, sèriament afectades per la coetada, una gentada s'adreça al lloc on estan guisant-se les calderes de tal forma que la cua per parar-ne es nodreix amb centenars de persones que comenten les incidències de la sortija i vaticinen que no hi haurà prou caldera per a tanta gent –«és que enguany hi ha molts forasters», s'hi repeteix amb un to que es percep condemnatori.

Una carcassa anuncia que ja han estat beneïdes pel rector i que va a iniciar-se el repartiment. Ajudats per uns llargs bastons de fusta, els familiars dels *festers* van acostant les calderes al lloc on es repartiran i comencen a escudellar-ne. Juntament amb la caldera, la gent fa acopi també de pa i de vi i, ben servida, es dirigeix al lloc on l'esperen quintos, familiars o amics per empassar-s'ho tot plegat.

Alguns dinars esdevenen autèntiques batalles campals, sobretot en les colles joves, perquè no és gens estrany que els coets correuen sota la taula mentre alguns comensals raonen indiferents i altres fugen espaordits. Fet i fet, les calderes són l'element estructurador del dia de festa, però els protagonistes absoluts en són el coet i la disbauxa: en acabar de dinar, per la vesprada, els quintos obrin les seues cases i conviden a beure i a menjar a veïns i visitants, mentre tot el poble queda convertit en zona de foc. La multitud va rondant d'una casa a altra, toquen xarangues i dolçainers, es canten albaides, els quintos passegen pel poble llançant coets acaçats pels xiquets que els en demanen i, lentament, hom va deixant morir la festa que acaba a mesura que els participants es retiren a dormir, ben entrada la matinada, i deixen el poble, com amenaçava el programa de festes que obria el text, negre de fum i de ratlles...

Notes

1. Llibret de les festes de Sant Antoni Abat a Massalfassar de l'any 1980.
2. Ara al País Valencià anomenem cordà a qualsevol manifestació festiva protagonitzada pels coets borratxos, els coetons i les femelletes. Originalment, però, es tractava d'un acte estructurat al voltant d'una corda de la qual penjava una «barqueta», «peça», «galera», «canya» o «bouet», que de totes aquestes maneres s'anomena, on s'enganxaven els coets que anaven amollant-se successivament. Aquesta cordà original ja no es practica en la majoria de pobles i l'acte es redueix així a un llançament indiscriminat de coets. A Massalfassar, però, se celebra exactament tal i com el descriuen els autors costumistes del segle XIX.

Des del balcó de l'ajuntament nou al de l'ajuntament vell s'estén una corda per la qual correrà la barqueta: un dispositiu de fusta, proveït de ganxos metàl·lics, d'on es penjarà la peça, una dotzena de coets, coetons o botelletes –així s'anomenen a Massalfassar les femelles– estopinats correlativament. El coeter carrega la barqueta des del balcó, li bota foc a la bengala que, al seu torn, encendrà els coets i qualsevol persona o colla que es trobe en les immediacions agafa la corda lligada a la barqueta que permet fer-la relliscar al llarg de la plaça. Mentrestant, els *quintos*, organitzadors de la festa, llancen des de les cantonades cap al centre de la plaça sacs de paper encesos que contenen al seu interior entre tres i cinc dotzenes de coets. En la zona de més foc es col·loca el *barrilet* on una persona de confiança dels quintos escudellarà als més valents una barreja de licors que canvia cada any. A la plaça entren persones de tota mena: homes i dones, grans i menuts. No és gens estrany, per exemple, veure un pare amb el fill o la filla de sis o set anys estirant de la barqueta.

3. La *sortija* és una manifestació pirotècnica que té lloc al migdia de l'endemà de la festa del sant en un carrer sortejat prèviament. Una corda l'atravesa de vora a vora i, a través d'una anella –un cap-de-cingle de carro: la «sortija»– es passa una corda de la qual es penja un pollastre. És un típic joc de cucanya. Les colles d'amics o de quintos boten per agafar el pollastre mentre una persona des d'un balcó maneja la corda que el subjecta tot tractant d'evitar-ho. No és això només, però: els clavaris llancen de manera continuada sacs encesos amb varies dotzenes de coets als peus dels participants; en poc més d'un quart d'hora, en no més de 100 m² de carrer, es cremen al voltant de 10.000 coets. El caràcter iniciàtic de la festa es manifesta ací en tota la seua magnitud: una llei consuetudinària i no escrita obliga els quintos entrants –la colla de joves que farà la festa l'any vinent– a agafar un dels tres o quatre animals que es solen penjar; la colla, si

al llarg de la sortija mostra una actitud valenta i decidida, rebrà l'ajuda o la condescendència dels altres participants. Cf.: Frechina, Josep Vicent. «El foc d'artifici a la Mediterrània», a *La Roda del Temps*, 7, primavera 1998, p. 68-75.

4. El *barracot* és un costum vinculat al conreu de l'arròs i adoptat després pels treballadors dels magatzems frutícoles i pels *quintos* de Sant Antoni. Aquests, en acabar la festa, passen una setmana a la marjal, prolongant-ne la disbauxa i exhaurint-ne els fons econòmics. Vegeu Gimeno, Isabel; Fenollosa, Llorenç; Cerdà, Robert. «Un temps perdut i de nou retrobat: anar de barracot a la marjal», a *La Roda del Temps*, 4, gener 1996, p. 23-28.

5. A Barcelona, per exemple: «[a principis del segle XIX] per ausiliar als treballadors sense feyna s'organisá l'Olla dels pobres, que's feya bullir ab lo que produhían els subsidis de las personas benéficas y ab el resultat de una rifa de solars y casas novas situadas al carrer del Rech», *Esquella de la Torratxa*, 4 de gener de 1901, p. 2. Al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona es pot veure retratada aquesta pràctica en un oli de Francesc Pla, el Vigatà (1743-1805).

6. A Almàssera es guisen en agost, durant la festa al Crist de la Fe; a Bonrepòs i Mirambell, en les festes del Pilar –ja estan documentades el 1874–; a Borbotó, tot i que encara s'anomena festa de les calderes, han estat substituïdes per paelles i tenen lloc el dia del Crist de la Llum; a Burjassot se celebra un concurs de guisat de calderes en les festes de Sant Roc; a Montcada, es guisen en les festes de Santa Bàrbara; a Museros tenien lloc per Sant Vicent, etc.

7. Pérez Morillas, Miquel. «La festa d'un poble», en Pérez Corral, Mati; López i Giménez, Begonya. *Fem memòria, fem història*. El Puig: Fundació Pública Municipal per a la Cultura i l'Educació, 1998, p. 93.

8. A Vinalesa gaudeix d'un prestigi ben bé llegendari la família Aparisi, professionals que són contractats arreu del País Valencià per anar a guisar caldera.